

ТЕМА 9. ВІКТИМОЛОГІЯ “ФОНОВИХ” ЯВИЩ ЗЛОЧИННОСТІ

План:

1. Поняття “фонових” явищ та їх зв’язок зі злочинністю
2. Віктимологія бродяжництва, жебрацтва та азартних ігор
3. Віктимологічні аспекти пияцтва, наркоманії та поширення СНІДу
4. Віктимологія проституції та міграції

1. Поняття “фонових” явищ та їх зв’язок зі злочинністю

Характеристика й розуміння суті злочинності, обставин, що її детермінують, будуть неповними без вивчення і розгляду негативних соціальних явищ та їх впливу на якісні і кількісні показники злочинності.

Як серйозна соціальна проблема, фонові явища дуже небезпечні, оскільки тісно взаємопов’язані зі злочинністю. Цей взаємозв’язок настільки тісний, різноманітний і всебічний, що можна з упевненістю стверджувати про наявність органічного взаємозв’язку між цими явищами та злочинністю. Причому негативні соціальні явища, передусім, сприяють розвитку злочинності й злочинність обумовлює їх існування. Отже, одне нерозривно існує і взаємодіє з іншим. Соціально негативні явища обумовлюють злочинність, що існує на їх фоні, тому ці явища й зветься фоновими.

До *фонових явищ* злочинності необхідно, на наш погляд, віднести:

1) *ведення паразитичного способу життя*, так звана маргінальність (умисне ухилення від соціально корисної діяльності, бродяжництво, жебрацтво, азартні ігри як засіб існування).

2) *немедичне вживання наркотиків*, що призводить до хвороби-наркоманії;

3) *зловживання спиртними напоями*, що призводить до хвороби-алкоголізму;

4) *немедичне вживання медпрепаратів*, психотропних речовин, прекурсорів, що тягне за собою хворобу-токсикоманію;

5) *соціальні хвороби* (венеричні, ВІЛ-інфекція та СНІД), обумовлені названими вище видами поведінки;

6) *проституцію* (жіночу, чоловічу, дитячу);

7) *міграцію* (легальну, нелегальну).

Вищеназвані негативні соціальні явища можуть існувати не лише на ґрунті аморальної спрямованості особи, а й через несприятливий збіг життєвих обставин, наприклад: бродяжництво й жебрацтво як безвихідна ситуація; наркоманія як наслідок ін’єкцій під час тяжкої хвороби; зараження венеричною хворобою через донорську кров тощо, алкоголізм як наслідок тривалих конфліктів у сім’ї або невирішення життєвих проблем; проституція та міграція як спосіб отримання належного заробітку для подальшого існування (легальний та нелегальний). Але ці окремі випадки не змінюють загальної характеристики і криміногенної значимості “фонових” явищ.

Про взаємозв’язок зазначених “фонових” явищ і злочинності яскраво свідчать дані кримінальної статистики. Так, стан алкогольного або наркотичного сп’яніння не відіграє ролі стримуючих факторів, а навпаки, послаблює волю особи від утримання вчинити суспільно небезпечні дії, зокрема, злочини.

За статистичними даними, під дією алкогольного сп’яніння вчиняється близько 60 % усіх зареєстрованих в Україні злочинів, а у стані наркотичної ейфорії – 3,5–4 % злочинів. І цей відсоток є відносно стабільним, що не

можне не викликати відповідного занепокоєння як з боку правоохоронних органів, так і пересічних громадян.

Здійснюють певний вплив на злочинність й інші негативні соціальні явища, до яких належать жебрацтво та бродяжництво. Особи, які цим займаються, вчиняють крадіжки, грабежі, розбої з метою отримати кошти на своє паразитичне існування.

Подібне можна сказати про мігрантів (у тому числі нелегальних), осіб, які “гастролюють” країною і шукають так званий “легкий” заробіток. Для отримання “швидких” грошей зазначені особи вдаються до вчинення різних видів злочинів – від відносно легких до тяжких.

Запобігання та викорінення негативних соціальних явищ є справою не тільки правоохоронних, а й інших органів держави, пересічних її громадян та суспільства загалом.

У кримінології під “фоновими” явищами розуміють негативні соціальні явища, які безпосередньо пов’язані зі злочинністю та впливають на її кількісні та якісні показники.

Розглянемо віктимологію вищезазначених “фонових” явищ.

2. Віктимологія бродяжництва, жебрацтва та азартних ігор

Підвищена суспільна небезпека бродяжництва та жебрацтва полягає в тому, що вони можуть впливати на стан, рівень та інші показники злочинності.

Ведення аморального способу життя вимагає значних коштів для існування людини, а їх можна здобути, у даному випадку, злочинним шляхом.

Аморалізм призводить до створення так званих груп підвищеного ризику, а також до вчинення членами цих груп злочинів.

Паразитичний спосіб життя є активно діючим криміногенним, тобто сприяючим вчиненню інших злочинів, фактором. Особи, які ніде не працювали та не навчалися на момент вчинення злочину, становлять велику групу і, таким чином, серйозно ускладнюють оперативну обстановку України, вчинюючи значну кількість злочинів, серед яких багато тяжких, у тому числі розбійні напади, умисні вбивства, грабежі, крадіжки особистого майна, різного ступеня тілесні ушкодження та зґвалтування .

Деморалізація вищезазначених осіб проявляється також у порушенні ними громадського порядку та вчиненні інших непов’язаних із кримінальним законом правопорушень¹.

Мотиви неучасті таких осіб у суспільно корисній праці різноманітні. Враховуючи це, їх можна поділити на такі групи: 1) особи, які свідомо не бажають працювати; 2) які самовільно залишили роботу (за власним бажанням) за відсутності негативних установок на ведення паразитичного способу життя; 3) молоді люди, які після завершення навчання не оформилися на постійну роботу в установи, або організації; 4) особи, які

¹ Див.: *Моисеев Е.Н.* Борьба органов внутренних дел с бродяжничеством, попрошайничеством и иным паразитическим образом жизни: Учеб. пособие. – К.: НИИ РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1990. – С. 4.

мають психічні відхилення, у тому числі на ґрунті алкоголізму або внаслідок перенесення різноманітних черепно-мозкових та інших травм.

Більша частина осіб, яких досліджували, мали низький рівень правосвідомості та дефекти антигромадських поглядів, звичок, тобто дотримання правил поведінки не стало у них за звичай.

Особи даної категорії не відчують відповідальності, внаслідок чого невірно оцінюють свої дії.

Віктимологія даної категорії осіб полягає в тому, що зазвичай зі злочинців вони перетворюються у жертв злочину, внаслідок яскраво виявлених особистих негативних якостей та властивостей. Це виявляється в їх довірливості, нестриманості, запальності тощо. Зазначених осіб використовують для досягнення злочинної мети як особи із сумнівною репутацією і злочинним минулим, так і злочинні групи з різними формами організованості.

Бродяги та жебраки стають потенційними потерпілими за причини невизначеного майбутнього, втрати позитивних соціальних зв'язків та зловживання алкоголем, наркотиками, азартними іграми тощо.

Таким чином, вивчення особи, яка займається бродяжництвом та жебрацтвом, має велике значення для успішного вирішення завдань боротьби з цими явищами і, насамперед, організації проведення їх ефективної профілактичної діяльності.

Успіх у запобіганні бродяжництву, жебрацтву та іншому паразитичному способу життя залежить від своєчасного виявлення осіб, поведінка яких свідчить про можливість переходу до паразитичного існування. Особливо важливо своєчасно виявити тих, у кого ще не сформувалися антигромадські погляди і повністю не втрачені суспільно корисні зв'язки. Як свідчить практика, ухилення від суспільно корисної праці в ранньому періоді має обмежений і нестійкий характер. Тому заходи профілактики зазначених негативних явищ на ранній стадії є найбільш ефективними і доцільними.

Гральний бізнес – це сфера діяльності професійних злочинців. Для одних цей вид злочинного промислу є основним буттям та способом життя, а для інших – пастка, з якої вибратися вже майже неможливо. У кращому випадку людина позбавляється засобів існування, але завжди вона відчуває себе потерпілою і залежною від інших осіб.

Існує вислів, що азарт затуманює розум і волю людини і всі її дії, у даному випадку, спрямовуються на досягнення бажаного результату будь-яким чином.

Віктимологічний аспект азартних ігор полягає в тому, що особи, які цим займаються, часто стають жертвами та злочинцями ситуації, в яку самі потрапляють. Спроба відігратися може призвести до невідворотних наслідків, коли на кон ставиться майно, житло і навіть життя гравця. Особа, яка своєчасно не може віддати борг, будь-яким чином намагається виправити становище і віддати його у визначені терміни. В одному випадку, вона бере великі борги під значні відсотки. В іншому – вчиняє злочини

з метою добути кошти, а іноді, після включення так званого “метроному”, намагається втекти від цього, але її намагання зазвичай виявляються марними і людина перетворюється в “жертву” (так звану мішень для злочинних угруповань).

Профілактика азартних ігор повинна полягати у здійсненні жорсткого контролю держави над цим “бізнесом”. Правоохоронним органам необхідно мати вичерпну інформацію щодо заняття ним поза установ, що мають відповідні ліцензії на їх утримання, а також своєчасно виявляти лідерів груп та групувань професійних злочинців, які втягують у цю діяльність інших осіб, котрі згодом стають залежними від ситуації (жертвою).

Крім того, за необхідності слід організувати охорону осіб, які потрапили в так звану “пастку” і скрутне для себе становище внаслідок втягування і зайняття азартними іграми.

3. Віктимологічні аспекти пияцтва, наркоманії та поширення СНІДу

Розглянемо наступний вид “фонових” явищ, пов’язаний з надмірним вживанням алкогольних напоїв.

Алкоголь відомий людям із давнини. Про його походження існує багато вовкуватих і трагічних легенд.

Пияцтво – це систематичне, надмірне споживання спиртних напоїв, що знижує рівень соціальної активності особи та негативно позначається на здоров’ї людини, яка споживає алкоголь. Пияцтво передує алкоголізму. У середньому кожний шостий п’яниця з дорослих осіб стає алкоголіком.

Алкоголізм – важке захворювання, яке викликається систематичним і тривалим зловживанням спиртними напоями, що характеризується фізичною потребою, потягом до алкоголю, залежністю від нього.

Велика медична енциклопедія визначає алкоголізм як “... сукупність патологічних змін, що виникають в організмі під впливом тривалого, непомірного вжитку алкоголю”.

Алкоголізм посідає третє місце у світі за смертністю, після серцево-судинних захворювань і злоякісних новоутворень. Проте, якщо враховувати, що багато з цих захворювань нерідко обумовлені зловживанням спиртним, то без перебільшення можна сказати: алкоголізм – це перший ворог для людини.

Пияцтво є причиною багатьох злочинів. Узагальнений аналіз судової практики свідчить про те, що алкогольне сп’яніння є причиною вчинення таких небезпечних злочинів, як: тілесні ушкодження, зґвалтування, вбивства.

Так, під впливом алкоголю вчиняється приблизно 2/3 навмисних тяжких злочинів проти особи убивств – 43,2 %, зґвалтувань – 44,3%, нанесення тяжких умисних ушкоджень – 35 %; третина – хуліганських проявів.

У дев’яти випадках із десяти хуліганство вчиняється особами на підпитку².

² Див.: Кононенко В.И., Маляренко В.И. Пьянство и преступность. – К.: Политиздат Украины, 1988. – С. 13.

Зв'язок пияцтва зі злочинністю чітко показав відомий російський письменник О.К. Толстой у притчі “Богатир”. Він писав, що “... слідом за горілкою відбуваються сварки, злочини, хвороби, голод. Алкоголік здатний за чаркою горілки віддати останню сорочку”³.

Письменник Джек Лондон образно пов'язав пияцтво зі злочинністю, що згодом призводить до загибелі людини: “Початок шляху – рюмка, середина – компанія, що вживає алкогольні напої, легка п'янка, пара чарок за обідом. Кінець – за ґратами за вбивство, у психіатричній лікарні або у могилі від випадкової легкої хвороби”⁴.

Цікавим є підхід відносно розкриття зв'язку між пияцтвом і злочинністю у С.С. Остроумова, який підкреслював, що пияцтво та алкоголізм є умовою, що розв'язує, подібно каталізатору, егоїстичні, антигромадські погляди, тобто причину злочину. Систематичне пияцтво та алкоголізм призводять, як правило, до деградації людської особистості, втрати елементарних принципів моралі, до появи у свідомості антисуспільних поглядів⁵.

Віктимологія пияцтва та алкоголізму полягає в тому, що пияки та алкоголіки належать до групи осіб із підвищеним ступенем віктимності і є потенційними жертвами, які своїм нікчемним виглядом провокують до вчинення злочинів інших осіб, і насамперед, проти себе. Зазвичай вони стають об'єктами таких злочинних діянь, як: пограбування, розбійні напади, зґвалтування, хуліганські дії тощо. Неспроможність останніх через свій безпорадний стан (алкогольне сп'яніння), в якому вони перебувають майже постійно, надавати адекватного опору іншим антисуспільним елементам, призводить до їх перетворення в “потенційних жертв” і легку здобич для злочинців.

Людина в стані алкогольного сп'яніння, тобто з ослабленою гальмуючою діяльністю кори головного мозку, часто буває образливою та конфліктною. Вона стає легковажною, цинічною, зухвалою, егоїстичною і не стримує себе в поведінці (провокує конфлікт або створює конфліктну ситуацію).

Тому значимість профілактичних засобів у цьому плані є основним напрямом у діяльності як держави, так і її органів. Звичайно, тільки силами правоохоронних органів цю проблему вирішити неможливо, адже вона є справою всього суспільства. Комплексність і об'єднання зусиль різних державних органів і громадських установ може визначним чином вплинути на вирішення існуючої проблеми. Велику роль у цьому відіграють медичні працівники з різних фахових спеціалізацій (психологи, психотерапевти, наркологи тощо).

³ Толстой О.К. Собр. соч. – М., 1969. – Т. 1. – С. 229.

⁴ Воронцов В.В. Симфония разума. – М., 1977. – С. 501.

⁵ Див.: Остроумов С.С. Некоторые вопросы методики проведения работы по изучению и предупреждению правонарушений среди несовершеннолетних // Изучение и предупреждение правонарушений среди несовершеннолетних. – М., 1970. – С. 19; Лекарь А.Г. Профилактика преступлений. – М., 1972. – С. 27; Криминология. – М., 1976. – С. 314.

Наступним “фоновим” явищем, яке істотно впливає на стан злочинності в державі, є наркоманія. Вживання наркотиків призводить до тяжкої, майже невиліковної хвороби, що зветься *наркоманією*.

Наркоманія є хворобливим потягом до наркотиків та похідних із них речовин. Поруч з наркотиками за останні десятиліття серед частини людства все більше поширюється вживання психотропних та сильнодіючих речовин. Хворобливий потяг до таких препаратів називається *токсикоманією*.

Сенс вживання наркотиків і сильнодіючих засобів полягає в тому, що всі вони викликають ейфорію (збудження центральної нервової системи, яке впливає на мозковий “центр радощів”), що на певні години (або хвилини) змінює уявлення людини, наділяє особливими почуттями, аж до бачення галюцинацій.

Після цього настає стан прострації (наркотичного сну), далі збудження різко змінюється пригніченням центральної нервової системи (так званий синдром абстиненції). Цей синдром призводить до дуже хворобливого психічного й фізичного стану особи. За незначний проміжок часу немедичного вживання наркотиків (навіть кількох тижнів) особа стає хворою на наркоманію (токсикоманію).

Отже, створюється замкнуте коло: організм хворої людини інтенсивно руйнується і водночас вже не може існувати без нових доз наркотиків.

Небезпека проявів наркоманії (токсикоманії) полягає в тому, що вона дуже швидко і безповоротно руйнує фізичне і моральне здоров'я людини. Смерть здебільшого настає через кілька років (інколи – місяців) інтенсивного вживання засобів, але їй передують повна деградація особи (відмова від соціально корисної праці, психічна нестійкість, порушення у статевій сфері, втрата пам'яті, тероризування рідних і знайомих тощо).

Крім того, існує тісний нерозривний зв'язок між наркоманією і злочинністю, адже наркоманія – одна з найтяжчих складових частин фонових явищ.

Взаємозалежність наркоманії і злочинності включає в себе:

1) злочини, вчинені під безпосереднім впливом наркотиків (психотропних речовин) на організм: убивства, тілесні ушкодження, хуліганство (щорічно їх вчиняється багато тисяч);

2) вчинення наркоманами злочинів з метою заволодіння наркотиками і грошима, або речами для їх придбання (адже ціна на різні види наркотиків така, що чесно заробити гроші на їх придбання важко);

3) протиправні дії, пов'язані з виготовленням та збутом наркотиків, найнебезпечніші з яких належать до так званого наркобізнесу і мають ознаки організованої злочинності.

Немедичне вживання наркотиків призводить до численних самогубств, побутового і виробничого травматизму, безпосередніх смертей від надмірності вживаних засобів. Практично всі наркомани, які вживають опіати, хворі на гепатит, значна кількість – на СНІД і сифіліс.

Віктимологія наркоманії полягає в тому, що особи, які вживають наркотики, завдають безпосередньої шкоди, насамперед, власному здоров'ю.

Крім того, зловживання наркотиками руйнує структуру сім'ї і суспільства. Суспільство несе великі витрати у зв'язку з необхідністю лікування і реабілітації наркоманів.

Наркоманія останнім часом охоплює все ширші кола населення України і стає загрозою розвитку та добробуту нації. Ця напасть спустошує фізичний, інтелектуальний, духовний і моральний потенціал держави. Навіть незначне вживання наркотику – прямий шлях до перетворення здорової людини на безвільну істоту.

Тривалий вплив наркотиків на організм неминуче призводить до передчасного старіння, духовного падіння людини, провалів у пам'яті, послаблення інтелекту і притуплення почуттів, паралічу волі.

Останнім часом спостерігається зростання наркотизації свідомості, насамперед, неповнолітніх. Наркотики стають доступними і молодь має більше можливостей спробувати їх смак.

Наркотики спричиняють також погіршення криміногенної ситуації в країні, утворюючи порочне коло “наркотики” – “злочин”.

Викликає занепокоєння той факт, що з усіх осіб, які вчинили вказані злочини, майже половину (44,9 %) становлять молоді люди віком до 30 років.

У структурі злочинів, що вчинені наркоманами у стані наркотичного збудження (ейфорії), переважають крадіжки державного та особистого майна і грабежі.

Наркомани, як і алкоголіки, є потенційними жертвами злочинних посягань і у стані наркотичного сп'яніння не можуть належним чином оцінювати ситуацію, що склалася, і тому стають її заручниками.

Жертви наркоманії, не розуміючи результатів своєї поведінки, не завжди вживають необхідних заходів застереження, що полягають у стерильності медичного інструменту при внутрішньовенному введенні наркотиків, і створюють умови, які сприяють їх зараженню ВІЛ-інфекцією.

Як зазначено вище, наркомани, які вживають наркотики ін'єкційно, найчастіше за інших можуть захворіти на СНІД, який є також “фоновим” явищем злочинності.

Зв'язок СНІДу зі злочинністю чітко прослідковується у так званих групах підвищеного ризику. До першої групи належать гомосексуалісти – 78 %, до другої – проститутки, до третьої – наркомани, які вживають наркотики внутрішньо, до четвертої – бомжі, жебраки, а також особи, які ведуть паразитичний спосіб життя – 7 %. А тому СНІД – проблема не лише медична, а й соціально-економічна і морально-психологічна.

Віктимологія СНІДу, як і наркоманії, полягає в тому, що загострення конфліктів між близькими людьми та іншими особами можуть призвести як до вчинення злочину, так і самогубства.

Постійне побоювання, що внаслідок розголошення таємниці хвороби буде втрачена повага з боку оточуючих до осіб, хворих на СНІД, пригнічує останніх, і на фоні наявних у них психічних хвороб і соматичних станів породжується внутрішня напруженість, яка поглиблюється гострим

дефіцитом у відсутності виходу зі становища, що склалося. Така ситуація призводить до самогубств або їх спроби.

Жертва СНІДу може відрізнятись від інших осіб підвищеною довірливістю, розумовою відсталістю, природною фізичною слабкістю або своїм беспорядним станом, викликаним вживанням наркотиків, що дозволяє сказати про так звану уявну (стимулюючу) жертву.

До ситуації необережного характеру належать інфікування СНІДом немовлят, які мають місце в низці медичних установ держави, медичного персоналу, який обслуговує вірусоносії в лікарнях та поліклініках.

До ситуацій нейтрального характеру можна віднести випадки пересадки органів та тканин при захворюваннях, що не піддаються традиційним методам лікування.

У низці випадків в особи, яка захворіла на СНІД, формується мотив помсти, що супроводжується конфліктами з іншими людьми та суспільством загалом. Особа вважає себе відштовхнутою від суспільства, яке часто відвертається від неї, що призводить до так званого СНІД-тероризму⁶.

Останніми роками в країні досить успішно використовуються превентивні заходи з метою попередження громадян стати жертвою злочину. Велике значення набувають загальносоціальні і спеціальні заходи, спрямовані на недопущення розповсюдження ВІЛ/СНІДу, ресоціалізацію осіб, які вживають наркотичні засоби, займаються проституцією та ведуть інший антисуспільний спосіб життя, а також на підвищення рівня загальної культури і поліпшення побуту громадян.

Американські лікарі із Нью-Йоркського центру дезінтоксикації вважають, що на формування особи наркомана впливають такі обставини: 1) ринок, що вільно постачає наркотики; 2) середовище, що сприяє або допускає вживання наркотиків; 3) певний індивідуальний нахил особи до вади.

До основних чинників поширення наркотиків в Україні можна віднести як загального плану (економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, культурні, духовні), так і конкретного змісту (недоліки у вихованні, відсутність батьківського контролю, відсутність певного виду занять, зняття стресового стану, культ психології групи, необхідність у самоствердженні та самореалізації тощо)⁷. Звісно, зазначений перелік далеко не є вичерпним.

Глибоке знання причин та умов наркоманії необхідно для проведення ефективної боротьби з нею, визначення пріоритетів та розробки дійових заходів щодо її запобігання.

4. Віктимологія проституції та міграції

Нині підвищена небезпека проституції, насамперед, полягає в тому, що це негативне явище може сприяти масовому зараженню на СНІД. Велика кількість статевих партнерів в однієї проститутки різко збільшує небезпеку

⁶ Див.: *Джу́жа О.М.* Запобігання поширенню СНІДу правовими засобами (правовий, кримінологічний і кримінально-виконавчий аспекти): Монографія. – К.: Укр. акад. внутр. справ, 1994. – С. 98, 102.

⁷ Див.: *Піщенко Г.І.* Кримінологічна характеристика та попередження наркоманії і наркобізнесу: Лекція. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – С. 29–30.

зараження як її особисто, так і інших осіб, які мають з нею контакти. В даному випадку виникають труднощі з виявленням епідеміологічного ланцюга, адже перевірити всіх клієнтів практично неможливо. Повії за своїми моральними якостями свідомо здатні розповсюджувати небезпечну інфекцію⁸. Проституція, як поняття, походить від латинського “prostatuere”, що перекладається як “виставлення на продаж”. Вона вважається найстародавнішою професією. З давніх давен проституція поділяється на жіночу, чоловічу і дитячу. Цей поділ існує й сьогодні.

Законодавчого визначення проституції немає. Під *проституцією* слід розуміти систематичне надання особою свого тіла для задоволення сексуальних бажань іншої особи (групи осіб) за матеріальну винагороду.

Проститування можливе як при гетеросексуальних, так і гомосексуальних стосунках. Проституція відрізняється від інших статевих взаємин тим, що жінка або чоловік продають своє тіло іншим особам і мають широке коло статевих партнерів. Суспільна небезпека цього явища пов'язана зі зв'язком проституції зі злочинним світом; розповсюдженням венеричних захворювань та ВІЛ/СНІДу; падінням рівня суспільної моралі; руйнуванням сімейних устоїв; тісним зв'язком проституції з наркобізнесом.

Ураховуючи той факт, що жінки частіше (більшою мірою) порівняно з чоловіками займаються проституцією, надамо їм соціально-демографічну характеристику.

Їх вік становить: від 18 до 29 років – 84,3 %; неповнолітні – 2,2 %; старші 40 років – 1,2 %; решта – особи старші 45 років.

Освіта: вищу і незакінчену вищу освіту мали 23,2 %, середню – 53,9 %, решта – незакінчену середню освіту.

Сімейний стан: перебували у шлюбі 17,9 %, не перебували у шлюбі 82,1 %, 24,0 % – розлучені, 1,5 % – вдови.

Соціальне становище: робітники – 15,0 %, службовці – 48,6 %, учні – 6,4 %, домогосподарки – 0,6 %, без певних занять – 29,4 %.

Повій можна класифікувати на: інтердівчат, які обслуговують іноземців; осіб, які продаються багатим співвітчизникам; “плечевих”, які подорожують із водіями вантажівок; бездомних; “вокзальних”⁹.

Слід визнати, що проституція є одним із найчастіше пов'язаних зі злочинністю “фонових” явищ. Вони значною мірою обумовлюють одне одного.

Віктимологічний аспект проституції полягає в такому:

По-перше, проституцію, як засіб наживи, широко використовує злочинність, у тому числі й організована. На її основі вона створює систему секс-бізнесу зі звідниками, утримувачами домів розпусти, сутенерами, торгівцями “живим товаром”, у тому числі з переправленням за межі країни. На думку експертів, річний обіг секс-бізнесу в Україні сягає не менше двох

⁸ Див.: Герасимова О.Г., Куликов Г.В. Проституція и СПИД // Проституція и преступность. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 179–180.

⁹ Див.: Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): Навч. посіб. – К.: Атіка, 2001. – С. 117–118.

мільярдів гривень. Наймерзнішим злочином є втягування у проституцію дітей.

По-друге, повії широко використовують як співучасників злодії, грабіжники, вимагачі, шахраї, саме повії, відвідуючи квартири заможних клієнтів, проводять розвідку для подальших крадіжок чи розбійних нападів, просять водіїв підвезти до місця, де на них (водіїв) чекає злочинна засідка.

По-третє, повії і самі вчиняють чимало злочинів стосовно клієнтів, використовують їх “відключення” унаслідок сп’яніння, застосування клофеліну (традиційне прізвисько – “хипес-повія”).

По-четверте, повії (як жінки, так і чоловіки) є одним з основних джерел розповсюдження венеричних захворювань, гепатиту та ВІЛ-інфекції. Жодні запобіжні засоби не здатні виключити високий рівень ризику захворювання. Відомий випадок, коли в м. Красний Луч. (Луганська область) дві неповнолітні повії зірвали налагоджену роботу автопарку, заразивши за два дні сифілісом більше 30 водіїв.

По-п’яте, для того, щоб сплатити послуги повіям, за відсутності коштів окремі клієнти вдаються до вчинення злочинів проти них.

По-шосте, повії нерідко самі стають потерпілими від насильницьких злочинів (їх убивають у конкурентній боротьбі, особливо за кордоном, вони гинуть від наркотиків та СНІДу).

По-сьоме, повії, які працюють без підстраховки (без сутенерів та звідників), частіше від інших стають жертвами застосування насилля і знущань з боку як злочинців, так і осіб, які не бажають з ними розраховуватися за надані послуги.

Найголовнішим чинником широко розповсюдженої проституції у державах (на думку експертів, проституцією займаються сотні тисяч жінок) є різке падіння моралі суспільства, знамення того, що воно фактично погоджується з аморалізмом і це безпосередньо вкрай негативно впливає на погляди підлітків і молоді не лише на сексуальні проблеми, але й на інші сторони буття. Проституція підриває підвалини соціальної моралі, руйнує сім’ю, урешті-решт сприяє деградації людини.

Наслідком проституції є зростання жіночої злочинності, смертності, тяжких невиліковних соматичних і психічних захворювань і самогубств.

Шляхи попередження проституції знаходяться у площині профілактики інших видів правопорушень, які вчиняють різні категорії населення. Ця профілактика буде ефективною лише тоді, коли проблеми сім’ї, жінки, дитини стануть головними в державі й суспільстві. Потрібні сучасні, ефективні програми допомоги сім’ї, материнству, дитинству, відповідна й добротна законодавча база. Було прийнято важливі закони (до яких згодом було внесено відповідні зміни) “Про державну допомогу сім’ям з дітьми”, “Про освіту”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, розроблено програми їх виконання. Реалізація цих законів сприяє розв’язанню важливих питань, але рішучим змінам на краще заважає соціально-економічне становище в державі.

Велике значення має і віктимологічна профілактика серед усіх вікових категорій жінок: показ спустошеної душі повії, втрати нею почуттів честі й гідності, “надбання” різних соматичних і психічних хвороб – все це допоможе втримати багатьох від хибних кроків.

До “фонових” явищ, що впливають на злочинність, можна віднести й таке явище, як міграція. Аналізуючи механізм взаємозв’язку міграції зі злочинністю, важливо звернути увагу на таку існуючу статистичну залежність між інтенсивністю міграційних процесів та рівнем злочинності, що потребує глибокого і диференційованого вивчення соціальних і соціально-психологічних характеристик різних груп населення.

Термін “міграція” походить від латинського “migratio”, “migro” – переходжу, переселяюся. Демографи визначають міграцію як процес переміщення людей через границі тих або інших територій зі зміною назавжди або на час постійного місця проживання або з регулярним поверненням до нього.

Однією з головних ознак міграції є перетин кордонів тих чи інших територій – держави, області, населеного пункту.

Особливістю міграції є накопичення зайвої робочої сили, яка сприяє появі складностей із працевлаштуванням, особливо з отриманням роботи за спеціальністю. Ці аспекти зазвичай посилюються труднощами з житлом, з організацією побуту, дозвілля, використанням вільного часу тощо.

Недосконалість нашого законодавства зумовила потік нелегальних мігрантів із південноазійського, близькосхідного й африканського регіонів, які використовують територію України для транзиту на Захід. За останні десять років міграція в Європу зросла у 20 разів.

Аналіз національного складу міграційних потоків свідчить, що етнічні українці становлять лише половину мігрантів. До основних іноземних мігрантів нині належать вихідці з республік колишнього СРСР та громадяни країн далекого зарубіжжя. Що стосується першої категорії, то тут переважають вихідці із Закавказзя – грузини, вірмени, азербайджанці, чеченці, і республік Середньої Азії – узбеки, таджики, татари. При цьому тільки незначна їх частина звертається до органів міграційної служби з метою легалізації свого перебування на території України. Вони освоюються переважно у сфері торгівлі, приватного підприємництва і кримінального бізнесу. Саме нелегальна міграція впливає на стан злочинності в тих регіонах, де вона здебільшого розповсюджена.

Групи нелегальних мігрантів комплектуються ще в країнах проживання злочинними угрупованнями, які займаються підготовкою легенд для їх перебування в проміжних країнах на шляху прямування до країни призначення, виготовленням фальшивих документів тощо¹⁰.

Загальноприйнятої класифікації міграції на сьогодні не існує. Виділяють наприклад:

¹⁰ Див.: Шахун В.І. Міграція і злочинність: Навч.-практ. посіб.– К.: Укр. акад. внутр. справ, 1996. – С. 6.

Сезонні міграції – це переміщення переважно працездатного населення до місць тимчасової праці й проживання на термін у кілька місяців зі збереженням можливості повернення в місця постійного проживання.

Епізодичні міграції являють собою ділові, культурно-побутові, рекреаційні та інші поїздки, які здійснюються не тільки нерегулярно в часі, але й необов'язково у тих самих напрямках. Соціально-демографічний склад учасників епізодичних міграцій значно ширший ніж сезонних.

Маятникові міграції – це масові щоденні або щотижневі переміщення населення від місць проживання до місць праці чи навчання та у зворотному напрямку.

За способом реалізації міграції класифікують на організовані і неорганізовані. Перші здійснюються за допомогою державних чи громадських установ, другі – силами й коштами самих мігрантів. Неорганізовані міграції іноді називають індивідуальними.

За тривалістю міграції поділяють на постійні (з переселенням на постійне місце проживання) і тимчасові (без зміни місця проживання). І.М. Прибиткова відносить до постійних міграцій усі різновиди незворотних переміщень або переселень населення. В.І. Шакун відносить до таких випадки відсутності або, навпаки, перебування мігранта в певному місці понад шести місяців. Ю.І. Римаренко включає сюди і маятникові (сезонні трудові) міграції, які мають ознаки регулярності й тривалості обігу людських ресурсів.

Розрізняють також міграції сільського і міського населення, міжміські міграції, міграції у межах сільської місцевості та в межах окремих великих територіальних одиниць – області, економічного району, республіки. У цих випадках міграції поділяють на внутрішньообласні та міжобласні, внутрішньорайонні і міжрайонні, внутрішньореспубліканські й міжреспубліканські.

В.І. Шакун у своїй монографічній праці “Урбанізація і злочинність” виділяє також внутрішньо територіальні та міжтериторіальні міграції, які є різновидом внутрішньої міграції¹¹.

Аналізуючи погляди різних авторів з цього питання, можна дійти висновку, що всі вони розрізняють два види міграції: внутрішню (у межах країни) і зовнішню (в інші країни).

Виходячи із законності міграції поділяють на легальні, напівлегальні, нелегальні. Критерій легальності може бути застосований тільки до зовнішніх міграцій.

Віктимологія нелегальної міграції полягає в тому, що останні позбавлені низки політичних та особистих прав, якими володіють громадяни певної країни, і тому крім нелегального перетинання кордонів влаштовуються на нелегальну роботу, або займаються нелегальною торгівлею, де стають легкою здобиччю рекетирів (вимагателів) та організованих злочинних угруповань.

¹¹ Див.: Шакун В.І. Урбанізація і злочинність: Монографія.– К.: МВС України. – Укр. акад. внутр. справ, 1996. – С. 134.

Стосовно легальної (внутрішньої) міграції, можна навести приклади пересування територією України так званих осіб-гастролерів, які, часто мігруючи, вчиняють крадіжки особистого, державного або колективного майна, грабежі, розбої та інші злочини. Вони ж можуть перетворитися і в потерпілих, стаючи випадковими свідками різних злочинних розборок, або навпаки, їх безпосередніми учасниками.

З міграцією тісно пов'язана проституція. Мігруючи по країні різними видами транспорту, повії наражають себе на небезпеку і стають жертвами осіб із кримінальним минулим, водіїв та інших випадкових осіб, з якими вони вступають у статеві зв'язки. Здебільшого повії користуються послугами сутенерів, яким повинні віддавати основну частку свого заробітку. З нелегальною міграцією пов'язана міжнародна проституція, унаслідок заняття якою (шляхом обману) жінок запрошують на роботу за кордон, насильно відбирають у них документи, що посвідчують їх особистість, позбавляють засобів існування і примушують жити в борг. Після цього статус "рабинь" для таких осіб забезпечений на декілька років. Крім того, повертаються додому з них далеко не всі. А спроба втекти зазвичай є трагічною.

Для активізації протидії злочинності, пов'язаної з нелегальними мігрантами, був створений спеціальний підрозділ карного розшуку. Це мало свої позитивні результати. Водночас, для підвищення ефективності їх діяльності, як показує досвід, потрібно не припускати деяких помилок у розкритті й розслідуванні злочинів даної категорії, поліпшити фахову підготовку працівників, які задіяні в боротьбі зі злочинністю нелегальних мігрантів, вирішити проблему забезпечення перекладачами, налагодити тісні контакти з Інтерполом і Національним бюро Інтерполу, які мають багатий банк відповідної інформації.

Важливою умовою досягнення позитивних результатів у боротьбі зі злочинністю нелегальних мігрантів є її належне інформаційне забезпечення.

Ефективність позитивного впливу на злочинність нелегальних мігрантів залежить, передусім, від узгодженості дій суб'єктів профілактики. Це вимагає їх взаємодію як по вертикалі, так і горизонталі. Саме другий вид взаємодії має ще чимало не використаних резервів. Надзвичайно важливим у цьому аспекті є здійснення спільних заходів, обмін оперативною та іншою інформацією, проведення координаційних нарад для розробки планів дій за цими напрямками. Особливе значення тут має взаємодія поліції зі службою зовнішньої розвідки, міграційною службою, митною вартою, прикордонниками та іншими державними органами, причетними безпосередньо до роботи з мігрантами¹².

¹² Див.: Мозоль А.П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – С. 16.

